

ORDASI ÁGNES

EGY BETILTOTT KISEBBSÉGI LAP

A FIUMEI *LA DIFESA* TÖRTÉNETE (1898–1901)

1898-ban napvilágot látott a fiumei Autonóm Párt¹ első olasz nyelvű, modern politikai sajtóorgánuma, a *La Difesa*. Miként a címe ('A Védelem') is jelzi, elsődleges feladatának a fiumei autonómia védelmét és a Bánffy-kabinet központosító törekvései elleni küzdelmet tekintette.

A *La Difesa* jellegét, szerkezetét és tematikáját tekintve más magyarországi politikai orgánumokkal,² de főleg a trieszti *Il Piccolo*,³ a fiumei olasz etnikum *La Voce del Popolo*⁴ és a magyar kisebbségnek szóló *Magyar Tengerpart*⁵ című hetilapjaival mutatott hasonlóságokat. Lokális jellegű újság lévén a cikkeivel

- 1 Drzavni arhiv u Rijeci [Rijekai Állami Levéltár – a továbbiakban: DAR], HR DARI – 007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Elnöki iratok, 30/1897. Az Autonóm Párt 1896 őszén alakult pártszerveződés, amely az 1897-es községi választásokon jelentős győzelmet ért el. A városi képviselőtestület felállása után, 1897. február 19-én vezetőjüket, az ügyvéd dr. Michele Maylendert választották polgármesterré. A párt céljának a fiumei autonómia és előjogok védelmét tekintette, azonban a város közjogi hovatartozását nem kérdőjelezte meg. Az autonomisták legfőbb követelése konzultatív jogaik érvényesítése, olasz nyelvűk és kultúrájuk tiszteletben tartása, valamint különleges viszonyaik figyelembe vétele volt.
- 2 Gyakran kíméletlen stílusát tekintve Csernátony Lajos, Fiume egykori országgyűlési képviselője 1869-ben megjelent *Ellenőrében* is felfedezhetőek azonos vonások, de a vidéki baloldali vagy éppen a 48-as néplapok jól ismert demagógiája, szimplifikálása, vulgáris, népgyűléseket idéző megfogalmazások is visszaköszöttek a *La Difesa* hasábjain. A szójátékok és politikai szarkasztikus kiszólások tekintetében a korszak élclapjai – mint a *Borsszem Jankó* – ugyancsak rokoníthatók az autonomista lappal. Ezzel szemben a magyar állam abszolút integritását hirdető *Budapesti Hírlappal* és a valamelyest mérsékeltabb *Pesti Hírlappal* határozottan ellentétben állt.
- 3 GIANFRANCO, Miksa: *I giornali italiani a Fiume dal 1813 al 1945. Analisi e linee di sviluppo*, XXIV. Ciclo del dottorato di Ricerca in Scuola Dottorale in scienze umanistiche. Indirizzo italianistico, Università degli Studi di Trieste, 2011/2012, 33. p. Az *Il Piccolo* eredetileg a trieszti nemzeti-liberális körök lapja volt, 1881-től Teodoro Mayer szerkesztésével jelent meg az osztrák kikötővárosban.
- 4 *Uo.*, 43–47. p. Eredetileg Mate Glavan 1889-ben Sušakon megjelentetett napilapja. Fiumébe 1890 januárjában költözött át, miután Antonio Chiuzzelin felvásárolta Glavan tipográfiai gépállományát és saját nyomdát alapított. A lap Fiume Magyarországhoz való tartozása mellett érvelt. Később Riccardo Zanella főszerkesztésével az autonomisták egyik legfőbb orgánuma lett.
- 5 Fest Aladár és Kőrösi Sándor 1893-tól megjelenő, államilag támogatott fiumei lapja.

főként a fiumeiek igényeinek kielégítését és alakítását célozta, azonban figyelemmel kísérte a birodalmi és különösen a magyar politikai és gazdasági élet eseményeit is. Kifejtett agitációs tevékenysége és megkérdőjelezhetetlen társadalmi eredményei nyomán egyes elemeiben más, későbbi fiumei újságok számára is mintaként szolgált,⁶ mégis alacsony költségvetésű pártlapként létjogosultsága a kitűzött cél elérése és a mögötte álló csoport szétesése következtében könnyen ingatagrá vált.⁷

A *La Difesa* rövid, alig három évnnyi működése alatt jelentős szerepet játszott a fiumei nemzetiségi tudat és a fiumei magyar államfelfogás formálódásában, de éles kritikáival az országos politikára is hatott. Azonban még ennél is fontosabbnak bizonyult a lap a fiumei öntudatra és közvélemény alakítására tett lépéseinek megjelenítése, valamint a folyamatosan alakuló önképének visszatükrözése. A *La Difesa* által hozzávetőleges képalkotó az információgazdag, gyakran szándékosan provokatív cikkek alapján a magyar, olasz és horvát etnikum együttélésének viszontagságairól, a város és állam közti konfliktusok okairól, az autonomista mozgalom korai fázisairól. A sajátos, *autonomista-központú* érvelések, publicisztikai fogások, kritikák ugyancsak közelebb vihetnek Fiume társadalmi és politikai viszonyainak megértéséhez.

A *La Difesa* példányai a magyarországi kutatóintézetek állományaiiban nem lelhetőek fel,⁸ ezáltal a szakma előtt csaknem teljesen ismeretlenek. Éppen ezért jelen tanulmány célja e hiány enyhítése: a nevezett hetilap a városi és nagypolitikai háttér kontextusában való forráskritikai elemzése, valamint történeti ismertetése a Magyar Nemzeti Levéltár, a Rijekai Állami Levéltár és a Rijekai Egyetemi Könyvtár forrásanyagainak bevonásával.

A *La Difesa* alapításának előzményei

Bánffy Dezső miniszterelnökségével a magyar *nemzeti gondolat* terjesztése kormányprogrammá vált. A kormányfő úgy vélte, kizárólag egy egységes Magyarország képes megfelelni a Hármasszövetség által rá rótt kötelességeinek, így az állam valamennyi területén központosításra törekedett, és elengedhetetlennek tartotta, hogy a magyar törvények az ország egész területén érvényre jussanak. Ez alól Fiume sem jelenthetett kivételt, jóllehet a kikö-

⁶ Elsősorban az 1902-től megjelenő *Fiumei Szemle* és az 1907-től napvilágot látó, szélsőségesebb *La Giovane Fiume*.

⁷ Hasonlóan az ugyancsak tiszavirág-életű demokratikus és függetlenségi *Il Corriere*hez (1907–1909) vagy a Fiumei Szocialista Párt hivatalos lapjához, az *Il Lavoratore*hez (1909–1914).

⁸ A lap példányaihoz a Rijekai Egyetemi Könyvtárban férhettem hozzá.

tőváros az 1868. évi XXX. törvény 66. §-a értelmében sajátos különállással, autonómiával rendelkezett.⁹

Bánffy a város államjogi helyzetét rendezni hivatott 1883-as *regnikoláris* bizottság,¹⁰ valamint az annak munkáját támogató miniszteri küldöttségek jelentései alapján Fiumében is átfogó reformsorozatba kezdett.¹¹ Intézkedései egyfelől a jogi és központi felügyelet kiterjesztését, másfelől a nemzetiségek szigorúbb ellenőrzését szolgálták. Célja megvalósítása érdekében a miniszterelnök figyelmen kívül hagyta a fiumei képviselő-testület, a *Rappresentanza* meghallgatási jogát, amelyet azonban éppen a regnikoláris bizottság kezdeményezésére vezettek be.¹²

A fiumeiek eleinte fenntartással viszonyultak a bevezetni kívánt magyar törvényekhez, és azok különleges viszonyaiknak megfelelő módosításait kérvényezték, később azonban határozottan szembefordultak a kormány akaratával. Tiltakozásuk a helyi liberális párt végleges hasadásához, illetve az Autonóm Párt megalakulásához vezetett. A politikai életben érzékelhető hatalomeltolódás a városi képviselő-testület összetételében is megmutatkozott: 1896 őszén a fiumei kormányzó¹³ és a polgármester is lemondott hivataláról,¹⁴

⁹ A korszak alapvető problémáját az jelentette, hogy a fiumei autonómia meghatározása és törvénybe foglalása mindvégig elmaradt. A rendezetlen állam- és közjogi helyzet folyamatos frusztrációt és bizonytalanságot eredményezett a fiumei lakosság körében. A lakosság jelentős része nem látta maradéktalanul biztosítottak Fiume Magyarországhoz való tartozását, s továbbra is attól tartottak, hogy egy kedvezőtlen politikai fordulat következtében ismét Horvátország függésébe kerülnek.

¹⁰ A regnikoláris bizottságok az országgyűlés mindkét házából (képviselelőház, felsőház) választott/delegált tagokkal működtek konkrét ügyek vizsgálatára (akár állandó, akár ad hoc jelleggel), és ennek megfelelően mindkét parlamenti kamarának felelősséggel tartoztak.

¹¹ 564. országos ülés, 1891. október 23., In: *Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett Országgyűlés Képviselelőházának naplója*, XXVII. kötet.

¹² BOROVSKY Samu – SZIKLAY János (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, 7. Fiume és a magyar-horvát tengerpart*, Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1898, <<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0007/0.html>> (letöltve: 2017. 06. 03.). Noha a provizórium értelmében Fiume viszonyai rendezéséhez teljes egyetértésre lett volna szükség, akárcsak 1869-ben, a magyar-horvát, valamint a fiumeiek részéről kiküldött bizottság 1884-ben sem jutott egyezsége az úgynevezett „nagy Fiume-kérdésben”. Az egyetlen dolog, amiben „a három faktor” egyetértett, az Fiume autonómiája volt. A magyar kormány a regnikoláris bizottság javaslatára – és Fiume különleges viszonyaira hivatkozva – bevezette azt a jogszokást, hogy a magyar törvényeket egy külön rendelettel vezette be a városban. A törvényhozás ezen szakaszában a minisztérium kikérte a városi képviselőtestület véleményét is, jóllehet javaslatait nem volt köteles elfogadni. Az eljárás „hozzájárulási” vagy „véleményalkotási jogként” szerepel a fiumei terminológiában.

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [a továbbiakban: MNL OL], K 26 – 803. cs. 1909. XXVIII. t. 15943/1896., 18642/1896. (I. A.40. alapszám).

¹⁴ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Elnöki iratok, 192/1896.

1897 elején pedig Michele Maylender¹⁵ *podestà* (polgármester) vezetésével már egy autonomista dominanciájú Rappresentanza állt a város élén.¹⁶ Az új képviselő-testület mégsem működhetett sokáig, az országgyűlés megmerevedett álláspontjának hatására az autonomista képviselők lemondtak mandátumukról.¹⁷

A helyzetet súlyosbította, hogy Bánffy a kormányzói posztot több mint egy éven át szándékosan üresen hagyta,¹⁸ és Fiume országgyűlési képviselőjének, Batthyány Tivadarnak a támogatására sem számíthatott.¹⁹ A kormány célja egy együttműködésre hajlandó polgármester megválasztatása lett,²⁰ azonban a kiírt községi és polgármester-választások eredménytelennek bizonyultak. Az egymás után háromszor is *podestà*-vá választott Maylender a képviselő-testület előzetes meghallgatása nélkül bevezetett törvényekre továbbra sem volt hajlandó felesküdni.²¹ A miniszterelnök a *municipális* (helyhatósági) válságot Szapáry László²² kormányzóvá nevezésével kívánta megoldani, és az ellenállás felszámolása érdekében a kormányzó jogkörét egy különleges felha-

¹⁵ Dr. Michele Maylender (1863–1911) ügyvéd, politikus. Tanulmányait Kolozsváron és Budapesten végezte. A Circolo Letterario irodalmi kör és az Autonóm Párt alapítója és vezetője, kezdetben Luigi Ossoinack munkatársa és pártfogoltja, 1910-ben Fiume országgyűlési képviselője. L.: FRIED Ilona: *Emlékek városa – Fiume*, Ponte Alapítvány, Budapest, 2001, 114. p.; DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzói iratok – Elnöki iratok, 30/1897. Abele Rezső a belügyminiszternek készített jelentésében 1897 elején Maylenderet mérsékelt, intelligens politikusnak írta le, akinek legnagyobb erényei közé sorolta, hogy bírja a magyar nyelvet, s ő az egyetlen, aki számíthat a Rappresentanza többségének támogatására. Ügyvédként jól ismeri Magyarországot törvényeit és viszonyait, s tisztában van azzal, mit követel tőle az állam. Abele azt is megjegyezte, az új párt kizárólag lokális jellegű, mely elsődleges feladatának a státútum épségének megőrzését tekinti, de kormányhű, szabadelvű alapokon nyugszik.

¹⁶ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Elnöki iratok, 30/1897.

¹⁷ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Elnöki iratok, 158/1897.; Le dimissioni del podestà e della Rappresentanza municipale, *La Bilancia*, 1897. november 11.

¹⁸ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzói iratok – Elnöki iratok, 120/1897. Az államhatalmat 1897. augusztus 1-jétől Gaál Tibor kormányzóhelyettes képviselte.

¹⁹ A témáról részletesebben L.: ORDASI Ágnes: Batthyány Tivadar és Fiume (1892–1901), *Mediterrán és Balkán Fórum* [Pécs], 8. évfolyam, 1. szám, 2014, 35–43. p.

²⁰ MNL OL, K 26 – 422. cs. 1898. XIII. t. 520/1898., 583/1898. (520. alapszám).

²¹ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Elnöki iratok, 90/1898.

²² Vö. STURM Albert (szerk.): *Országgyűlési almanach 1901–1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól*, a Budapesti Tudósító kiadása, Budapest, 1901, <http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/al901_06/index.htm> (letöltve: 2017. 06. 03.). Szapáry László (1864–1939) Szapáry Géza legidősebb fia, londoni attasé, később Muraszombat szabadelvű képviselője. 1898-tól 1903-ig Fiume és a magyar–horvát tengerpart kormányzója. Bukását a Dienes Márton-féle vesztegetési botrány okozta.

talmazással is kibővítette.²³ Ez alapján Szapáry egy újabb sikertelen podestà-választást követően korlátlan időre feloszlatta a képviselőtestületet,²⁴ majd polgármesternek Vallentsits Antal²⁵ nyugalmazott miniszteri tanácsost nevezte ki.²⁶

Száműzetésben: a La Difesa megjelenésének körülményei

A fórum nélkül maradt autonomisták újságalapítás mellett döntöttek. Elhatározásukat indokolta, hogy ellenzéki gondolataiknak a kormánypárti *La Bilancia* és a *Magyar Tengerpart* nem adhatott helyet, a *La Voce del Popolo* című gazdasági napilapot pedig politikai céljaikra nem használhatták fel. Az újságalapítást a Fiumében még hatályos, 1852-es Bach-féle sajtópátens akadályozta,²⁷ melyre hivatkozva nemzetiségi izgatás címén a kormány Maylender, Francesco Vio²⁸ és Ferdinando Kuscher²⁹ *Autonomia*³⁰ és Antonio Walluschnig³¹ *Aurora*³² című lapjának indítását is megtagadta.

²³ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Elnöki iratok, 20/1898.; MNL OL, K 27 – 395. cs. 1897. 329. I. rész, 2375/1897., 18984./1897. M.E. rendelet.

²⁴ Scoglimento, *La Bilancia*, 1898. május 5.

²⁵ MNL OL, K 26 – 606. cs. 1904. XXV. t. 3427/1885. (471. alapszám). Dr. Vallentsits Antal (1829–1902) 1865-től a magyar királyi kancelláriánál udvari fogalmazó, 1867-től belügyminisztériumnál titkár, 1870-től a Fiumei és Magyar–Horvát Tengerparti Kormányzóságnál osztálytanácsos, majd 1881-től valóságos miniszteri tanácsos; L.: DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzói iratok – Elnöki iratok, 9/1901. 1898 májusától 1901-ig volt kinevezett podestà.

²⁶ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Elnöki iratok, 68/1899.

²⁷ Tehát Fiumében az 1848-as, sajtószabadságról rendelkező törvény nem volt érvényes.

²⁸ Dr. Francesco Vio (1863–1954) ügyvéd, a Circolo letterario irodalmi kör egyik alapító tagja, autonomista városi képviselő, első alpolgármester, majd 1902–1913-ig megszakításokkal polgármester. Vö. FRIED: *i.m.*, 114. p.

²⁹ Dr. Ferdinando Kuscher volt királyi ügyész, nyugalmazott törvényszéki bíró. Botrányairól ismert autonomista politikus, városi képviselő. Részt vett a fiumei villamos megrongálásában és Antonio Sirolával együtt *La Difesa* titkos terjesztésében is. Sajtórendészeti kihágás miatt több alkalommal eljárás indult ellene. Vö. DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Általános iratok, 465/1899. (4. alapszám).

³⁰ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Általános iratok, 186/1898., 1697/1899. (186. alapszám).

³¹ Antonio Walluschnig (1837–1911) gyakran radikálisan és rendhagyó módon gondolkodó városi képviselő, Gasparo Matkovich halálát követően a fiumei Kossuth-párti szimpatizánsok vezetője. Maylender mellett aktív szerepet játszott az autonomista mozgalomban. 1885–1896 között a Club Alpino Fiumano elnöke, a fiumei ellenzék lapjai – az *Aurora* című újság indításán kívül egy másik lap, az *Indeficiente* alapításával is megpróbálkozott –, vö. *Budapesti Hírlap*, 1898. január 27.

³² DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Általános iratok, 974/1898. (186. alapszám).

Az autonomisták 1898 őszén a *La Difesa*³³ szerkesztőségét már a szomszédos, Horvátországhoz tartozó Sušak területén rendezték be. Az olasz nyelvű újságot Giovanni Rudolf nyomdájában állították elő Luigi Ossoinack lovag³⁴ és más vagyonos fiumei kereskedők és ügyvédek támogatásával. A felelős szerkesztéssel járó feladatokat eleinte a nyomdatulajdonos vállalta magára,³⁵ de a tényleges publicisztikai munkát az Autonóm Párt vezetői végezték.³⁶ E tekintetben különösen kiemelkedő Michele Maylender, Ferdinando Kuscher ügyvédek,³⁷ valamint Riccardo Zanella professzor³⁸ tevékenysége. Megjegyzendő ugyanakkor, a cikkek anonim jellege miatt személyükre legfeljebb csak következtetni lehet.³⁹ A vasárnaponként, később hétfőnként megjelenő lapra a fiumeiek évi 2, majd 3, végül 6 Ft-ért fizethettek elő.⁴⁰ Az összeg hoz-

³³ Vö. Nostra Corrispondenza, *Corriere di Dalmazia*, 1898. október 30. Érdemes megjegyezni, hogy Dalmáciában már 15 évvel ezelőtt is létezett egy ugyancsak *La Difesa* című sajtóorgánium, amely a dalmát autonómia kivívását tekintette feladatának.

³⁴ Cavaliere Luigi Ossoinack (1849–1904) a város legnagyobb kereskedője, gyártulajdonosa, az Adria és az Orient Rt. részvényese, az autonomista mozgalom meghatározó támogatója, finanszírozója. Politikai célkitűzéseiként szerepelt az 1526-os státutumhoz való visszatérés, az állami rendőrség bevezetésének megakadályozása, a szabadkikötő teljes visszaállítása, valamint kereskedelmi ügyleteinek leghathatósabb kormánytámogatása. Fiát, Andrea Ossoinackot 1915-ben Fiume országgyűlési képviselőjévé választották. Ez volt az utolsó alkalom, hogy a város képviselőt küldhetett a magyar parlamentbe. Vö. FRIED: *i.m.*, 66–67. p.

³⁵ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Általános iratok, 2730/1900. (43. alapszám); A hazai hírlapirodalom 1900-ban, *Magyar Könyvszemle*, 1901, 36. p. Később Giovanni Lorenzo Dorchichot, majd Superina Menottit neveztek ki felelős szerkesztővé. A *La Difesa* közlése szerint Giovanni Rudolf augusztus 7-én a zaklatások elől öngyilkosságba menekült; L.: Giovanni Rudolf, *La Difesa*, 1900. augusztus. 23.

³⁶ GIGANTE, Silvio: *Storia del comune di Fiume*, R. Bemporad & Figlio, Firenze, 1928, 131. p.

³⁷ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Általános iratok, ad/1899. (4. alapszám). A kormányzóság elsősorban Kuscher izgató tevékenységét emelte ki.

³⁸ Riccardo Zanella (1875–1959), kereskedelmi tanár és szakértő, az autonomisták szélsőségesebb irányzatához tartozó városi képviselő, Luigi Ossoinack munkatársa és pártfogoltja. L.: RÉTI György: Fiume és Magyarország Riccardo Zanella fiatalkori pamfletjében, *Klió*, 2006/3., 51–58. p.; MNL OL, K 27 – 395. cs. 1897. 329. I. rész. 2787/1897. Első jelentősebb megnyilvánulása a Carlo de Lanzarich álnéven írt Fiume című pamfletje (DE LANZARICH, Carlo: *Fiume*, Battara Péter Nyomdája, Fiume, 1897), amelyben az előző, Giovanni Ciotta vezette képviselőtestület tévedéseit és mulasztásait mutatta be. 1901-ben az országgyűlési választásokon Batthyány Lajos ex-kormányzóval szemben képviselőjelöltként indult, de csak 1905-ben választották meg a 48-as párt tagjaként. FRIED: *i.m.*, 189–191. p. 1914-ben podestává választották, de az uralkodó nem hagyta jóvá. 1921-től a Fiumei Szabadállam első elnöke.

³⁹ A jelzett körülmény okán a tanulmányban szándékosan kerülöm a konkrét nevesítéseket.

⁴⁰ Az áremelkedés oka egyelőre nem ismert, talán sorozatos atrocitások, elkobzások miatti kockázatok indokolták, noha ennek ellentmondani látszik, hogy a szerkesztőség

závetőlegesen megfelelt a magyarországi áraknak. A viszonylag kedvező ár elsősorban Fiume alacsonyabb társadalmi osztályaihoz tartozók megszólítását és az autonomista eszmék minél szélesebb körű terjesztését szolgálta.⁴¹

A kormány a *La Difesa*val szemben is fellépett.⁴² Megtagadta a szerkesztőség Fiumébe költözését, és a helyi rendfenntartó szervekkel együttműködve lefoglaltatta a városban megjelenő példányokat.⁴³ A kabinet az ogulini királyi törvényszék segítségével is igyekezett akadályozni a lap terjesztését. A hivatkozási alapot a kabinet részéről az államellenes izgatás gyanúja, horvát részről valótlan hírek közlése és a lakosság szándékos provokációja képezte. Az autonomisták ezért előfizetőik számára zárt borítékokban csempészték Fiumébe az újságot.⁴⁴ A hatóságok az észlelt kihágásokat súlyosan megtorolták és az érintetteket perbe fogták.⁴⁵

A legemlékezetesebb eljárásról még maga a lap is részletesen beszámolt, mikor a szerkesztőséget az orgánium ötödik számában megjelent *I nostri Lesseps* és a *Riflessioni sulla nomina del podestà* cikkek miatt fogták perbe. Az első tudósítás a Rečina-folyó áradásakor bekövetkező katasztrófa felelőseit kereste,⁴⁶ a második pedig Vallentsits személyét támadta⁴⁷ és podestà-

a jelentősebb áremelést Fiumébe költözése után hajtotta végre. Elképzelhető, hogy a drágítást a legális működés kereteinek biztosítása (kaució, fiumei szerkesztőségi hely bérlése, külön nyomdaköltség, stb.) indokolta.

⁴¹ A *La Difesa* árait a *La Bilancia* és a *La Voce del Popolo* című napilappal és a magyar nyelvű, kormány által támogatott *Magyar Tengerpart* című hetilappal is összevettem.

⁴² DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Általános iratok, 4/1899. (4. alapszám).

⁴³ La difesa boicottata dalla politica, *La Difesa*, 1898. október 2.; Fiasco della polizia – arresto arbitrario, *La Difesa*, 1898. december 4.

⁴⁴ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Általános iratok, 2415/1898. (102. alapszám).

⁴⁵ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Elnöki iratok, 5805/1898. Perczel Dezső igazságügyi miniszter Szapáry Lászlónak írt jelentéséből kiderül, hogy a postai szállításokkal szemben a Bach-féle sajtópátens nem volt alkalmazható, ugyanis a külföld alatt nem különböző jogterületet, hanem valamely külföldi állam területét értették. Az 1894. évi november 27-i 81916. számú kereskedelmi minisztériumi rendeletet pedig 1897-ben hatályon kívül helyezték. Perczel a *La Difesa* behozását kizárólag úgy vélte megakadályozhatónak, hogy a Bach-féle sajtórendtartás 25. pontja alapján a nyomtatványokat közvetlenül a megjelenésüket követően lefoglalják és a postahivatalt is értesítik. Ugyanakkor elismerte, hogy az autonomisták borítékokban továbbra is Fiume területére csempészhetik az újságokat, ezért a horvát hatóságokkal való közreműködést javasolta.

⁴⁶ I nostri Lesseps, *La Difesa*, 1898. október 23.

⁴⁷ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Elnöki iratok, 201/1900. A polgármester támadása ezt követően sem szűnt meg. Például az 1900. szeptember 30-án megjelent *Non plus ultra* című cikkel kapcsolatban Szapáry arról jelentett a belügyminiszternek, hogy a *La Difesa* már első megjelenése óta támadja Vallentsitset és bírálja a hivatalokat. Ezzel azonban nem csak a podestà méltósága és becsülete, hanem a

kinevezésének törvényességét vitatta.⁴⁸ Az ügyet 1898. december 24-én az ogulini törvényszéken Szalay bíró tárgyalta. A vádat Strohar államügyész,⁴⁹ a szerkesztőséget Barčić⁵⁰ képviselte. A *La Difesa* szerzőit becsületsértéssel, rágalmozással, valamint állami és községi hatóságok elleni izgatással vádolták. A bíróság az osztrák büntetőtörvénykönyv 300. §-a alapján ítélte, annak ellenére, hogy Barčić védbeszédében hangsúlyozta, a birodalom egészére érvényes törvénykönyv rendelkezései a Magyar Királyság felett 1867-ben elvesztették hatályukat. Barčić rámutatott, hogy az ügyben kizárólag a horvát autonóm hatóságok illetékesek, mivel a magyar–horvát kiegyezés értelmében Horvátország önálló bel-, igazság- és kultuszminisztériummal rendelkezik. A horvát szervek bírálata az orgánum kerülte. A horvát ügyvéd kiemelte: Fiume Magyarország része, így a podestà és a kormányzó a magyar belügyminisztérium alá tartozik. Az ügyet ezért úgy kell kezelni, mintha a magyar állammal szembeni kritikákat Kínában vagy Patagóniában fogalmazták volna meg. Barčić törekvései ellenére a per az újság terjesztésének és árusításának betiltásával ért véget.⁵¹

A lapból megtudható, hogy 1899. január 1-jéig tizennégy számból tizenketőt foglaltak le, és a hónapok során harminc embert tartóztattak le.⁵² A hetilap munkatársai az atrocitásokat alkotmányellenesnek ítélték.⁵³ Úgy nyilatkoztak, az ellenük való igazságtalanságok azt a benyomást keltik, mintha nem is Magyarországon, hanem Szibériában lennének. Cikkeikkel az uralkodót, az állam integritását, az alkotmányt, a horvát hatóságokat és orgánumokat sosem sértették.⁵⁴ Kizárólag a kormány és a kormányzóság túlkapásait kritizálták.⁵⁵

kormány tekintélye is csorbul. Szapáry különösen botránynosnak vélte, hogy a nevezett cikkben az autonomisták úgy nyilatkoztak, hogy augusztus 20-a szomorú emlék marad, mert a Torre Civicára a fiumei zászló helyett a nemzetit húzták fel.

⁴⁸ Riflessioni sulla nomina del podestà, *La Difesa*, 1898. október 23.

⁴⁹ Személye további kutatást igényel.

⁵⁰ Az elemzett cikkekben az illető teljes neve nem fordul elő. Az autonomisták és egyes horvát csoportosulások szövetkezéséről szóló híresztelések alapján valószínűsíthető, hogy a kérdéses személy Erasmus Barčić, a „horvát Fiume megszületéséért” küzdő ügyvéd.

⁵¹ La Difesa dinanzi al Tribunale di Ogulin. Sequestro confermato, *La Difesa*, 1899. december 11.; DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Elnöki iratok, 120/1899. A *La Difesa* Fiumében való terjesztésének és árusításának engedélyét 1898. december 12-én a 6469/el. és 6470/el. szám alatt kelt rendeletekkel tagadta meg a belügyminiszter, L.: DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Általános iratok, 102/1898. (102. alapszám).

⁵² Volere è potere, *La Difesa*, 1899. január 1.

⁵³ Fiasco della polizia – arresto arbitrario, *La Difesa*, 1898. december 4.

⁵⁴ Cronaca fiumana: Ungherie poliziesche contro la „Difesa”, *La Difesa*, 1898. november 27.; Libertà di Stampa, *La Difesa*, 1898. december 4.

⁵⁵ Cattivi sintomi, *La Difesa*, 1899. január 1. Érdemes megfigyelni, hogy a *Difesa* hasábjain eleinte valóban csak Bánffy Dezső intézkedései ellen foglaltak állást, később azonban már az egész Tisza-rendszer korrupcióját is bírálták.

A *La Difesa* szerkesztősége végül csak a bűnvádi perrendtartás életbelépésével,⁵⁶ a sajtószabadság Fiumére való kiterjesztésével, 1900. január 1-jétől költözhetett át a városba. Az autonomisták hosszú cikkben üdvözölték a *hazatérést*.⁵⁷ Számukra különösen a törvénycikkely 567. és 575. §-a bírt nagy jelentőséggel, amelyek elejét vették a hatóságok önkényes fellépésének.⁵⁸

A lap szerkesztési elvei és főbb témái

A szerkesztők a *La Difesa* feladatát már az 1898. szeptember 25-i beköszöntő számban a fiumei autonómia és előjogok megóvásában jelölték meg. Leszögezték, a hírlap megalapítását nem dicsőséges cél vagy a polgárok (anyagi) érdekeinek előmozdítása indokolta, hanem a szükség és az önvédelem, egy „hazafias misszió” teljesítése. A magyar állam visszaéléseire már rögtön az első, *Dall’ Esilio* című cikkükben rámutattak. Kiemelték, hogy szerkesztőségüket önkényesen száműzték Fiuméből és a *La Difesa* kizárólag horvát törvények jótékony hatásának köszönheti a létezését. Ennek jegyében a lakosságot passzív ellenállásra ösztönözték a kormány jogtalanak ítélt intézkedéseivel szemben.⁵⁹ Élénk propagandatevékenységbe kezdtek, publicisztikájukat elsősorban az érzelmekre és nem a józan belátásra alapozták. Programjuk középpontjába a sértettség, valamint a jogfosztottság érzését helyezték, melyet cinikus, sokszor provokatív módon tártak olvasóik elé. Az autonomisták elengedhetetlennek tartották a fiumei öntudat megerősítését, melyet a város

⁵⁶ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Elnöki iratok, 120/1899. Szapáry a belügyminiszternek írt jelentése szerint a bűnvádi perrendtartásról (1896:XXXIII. tc.), valamint az azt kiegészítő esküdtbíróságokról (1897:XXXIV. Tc.) szóló törvény 1900. január 1-jével történő életbeléptetésével a *La Difesa* számára is megadható az engedély a lap terjesztésére. Véleményét azzal indokolta, hogy – meglátása alapján – az újság a számtalan valótlanúságot, téves információt közölt. Durva modora, a jó ízlés és a műveltség legelemibb követelményeivel és szabályaival ellenkező modora miatt hitelét és befolyását veszítette, ezáltal többé nem jelent fenyegetést az állam tekintélyére nézve. DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok – Általános iratok, 2657/1898. (102. alapszám). A végzés ellen beadott fellebbezéseket a kormányzó és a belügyminisztérium következetesen elutasította.

⁵⁷ False allarme, *La Difesa*, 1900. január 14.; Ai nostri lettori!, *La Difesa*, 1900. március 11.

⁵⁸ Il sequestro di stampati secondo la nuova procedura penale, *La Difesa*, 1900. március 11. Az 567. § kimondta, hogy a nyomtatványokat csak feljelentés megtétele után vagy azzal egyidejűleg, csak a vádló indítványára lehetett lefoglalni. Ezáltal biztosított, hogy az ügyészségek és a rendőri hatóságok személyes vagy politikai céloktól vezérelve nem rendelkezhetek. Még számottevőbbnek bizonyult az 575. §, melynek értelmében a törvény XXX. fejezetének rendelkezései nem bírtak hatállyal sem a sajtótörvény szabályainak megsértése által elkövetett vétségek és kihágások, sem pedig az olyan nyomtatványok elkobzása és megsemmisítése esetében, amelyek miatt a bűnvádi eljárás senki ellen nem indítható meg.

⁵⁹ Dall’ Esilio, *La Difesa*, 1898. szeptember 25.

hagyományainak, valamint állam- és közjogi helyzetének ismertetésével kívántak megvalósítani. A cikkekből kitűnik, hogy a szerkesztők előszeretettel fordultak a fiumei ifjúsághoz. Az ifjabb generációban nemcsak a város jövőjét látták, hanem programjuk egyik legszilárdabb és legmozgósíthatóbb táborát vélték felfedezni.⁶⁰

A lap eleinte négy nagyobb tematikai egységből állt, sajátossága, hogy szerkesztői a tematikus egységeket meglehetősen szabadon kezelték. Az érintett témákat csaknem minden alkalommal politikai síkra terelték, ezért a rovatok között gyakran nagy átfedések érzékelhetőek. Az első és legmeghatározóbb szakaszban aktuálpolitikai témákkal foglalkozott. Az egység legfontosabb rovatai közé tartozott a „Considerazioni postume” és a „Cronaca fumana”, amelyekben a város közelmúltbeli eseményeit foglalták össze. Így szó esett Giovanni Ciotta, az előző polgármester korrupcióügyleiről,⁶¹ a Rečina-folyó áradásáról és szabályozása körüli mulasztásokról,⁶² a scurinjei út építésének elhúzódsáról,⁶³ a magyar nyelv terjesztését szolgáló intézkedésekről, a fiumei oktatás állapotáról,⁶⁴ valamint a kinevezett podestà, a fiumei kormányzó és a kormányzóság visszaéléseiről is. A helyi történéseknél jelentősebbnek bizonyultak az országos politikai fejlemények. Ebben a szakaszban mindenekelőtt az állam és a város viszonyát taglalták. Figyelemmel kísérték a parlamenti válságokat, a Bánffy-kabinet bukását és Széll Kálmán kormányalakítását.⁶⁵ Az autonomisták érzékenyen reagáltak minden velük kapcsolatos kérdésre. Olykor, hogy demagóg módon sérelmeiket hangsúlyozhassák, még a fiumei ügyeket nem érintő esetekkel is párhuzamot vontak. Így például a kormány követőit Lesspesszel azonosították.⁶⁶

A *La Difesa* egyik érdekessége és legnagyobb érdeme, hogy publicisztikájában a kifejtett véleményeket mindig kontextusba ágyazva és ok-okozati alapon tárgyalta. A problémákat elemző módon ismertette, és saját igazáráról jogi hivatkozásokkal alátámasztva igyekezett az olvasókat meggyőzni. A hitelenség és a megbízhatóság látszata érdekében az orgánum számos rendeletet és törvényt ültetett át magyar nyelvről olaszra, és azok várható hatásairól közérthető magyarázatokkal tájékoztatta az olvasókat.

⁶⁰ *Giovani fiumani: A racconta!*, *La Difesa*, 1898. október 16.; *Parliamo ai giovani*, *La Difesa*, 1899. február 26.

⁶¹ *L'atteggiamento del lupo*, *La Difesa*, 1899. május 26.

⁶² *I nostri Lesseps*, *La Difesa*, 1898. október 23.

⁶³ *Osanna*, *La Difesa*, 1898. október 30.

⁶⁴ *Un'innovazione scolastica*, *La Difesa*, 1898. november 27.; *A scuola: Oggi ed allora*, *La Difesa*, 1899. szeptember 3.

⁶⁵ *La crisi municipale e la crisi parlamentare*, *La Difesa*, 1898. december 25.

⁶⁶ *Utalás Ferdinand Lessepsre, a Szezei-, majd a Pannama-csatorna mérnökére és annak botrányaira.*

A második tematikai szakaszban a Fiume gazdaságát érintő kérdéseket fejtegették. Megjelentek a szabadkikötő területe az osztrák–magyar vámterületbe való beolvasztásának kritikája, a közraktárak helyzetének megoldatlanságából adódó konfliktusok,⁶⁷ a boszniai vasút kiépülésével kapcsolatos aggályok, a városban megjelenő monopóliumok bénító hatásairól szóló panaszok, a Fiumei Kereskedelmi és Iparkamara választását ismertető beszámolók, az állam és az *Adria Rt.*, valamint a Magyar–Horvát Gőzhajózási Társaság közötti kereskedelmi szerződés megújítása körül felmerülő érvek, ellenvetések, és általában a kikötő forgalmi mérlegei. A hetilap kiállt a kisiparosok és kereskedők mellett, s tiltakozott a fiumei érdekeket sértő nagyvállalatok és a Forgalmi Bank Részvénytársaság (*Banca mobiliare*) létrehozása ellen. Bár a közölt elemzések és cikkek többnyire a város szemszögéből, nem pedig országos szinten közelítettek egy-egy problémához, ésszerű alternatívákat, megoldási javaslatokat kínáltak a kormányzat számára. Különösen a „*Rassegna Commerciale*” és a „*Le elezioni della Camera di commercio*” rovatok. A gazdasági rovatok értékét és színvonalát bizonyítja, hogy érdekközösség esetén a kereskedelmi minisztérium több felvetett gondolatot is megfontolás tárgyává tett.

Noha az említett anonimitás miatt teljesen biztosra nem mondható, mégis valószínű, hogy míg a jogi és politikai cikkek Michele Maylendertől és Ferdinando Kuschertől származnak, addig a gazdasági részt Riccardo Zanella szerkesztette.

A hetilap harmadik szerkezeti egységében fiumei és olasz irodalmi műveket közöltek. Leggyakrabban Bastian Pilela⁶⁸ spalatói dialektusban írt verseit idézték, amelyek a városi önkormányzat rendellenességeit gúnyolta ki, de más, ismeretlen szerzők műveit is publikálták. Követendő példaként bemutatták Paolo Bagellardi⁶⁹ életét és a velencei patrícusok hősiességét. Egyértelműen kultúrpolitikai célokat szolgált a fiumei püspökséggel kapcsolatos kérdések,⁷⁰ a *Società filarmonico-drammatica*⁷¹ és a városi iskolák ügyeinek ismertetése. Mindemellett a latinos műveltségre alapozott, gyakran alkalmazott szónoki stílus, a görög-római mitológiából származó utalások, valamint az elvontnak tűnő történelmi hivatkozások alkalmazásával is a kultúra ápolását és védelmét szorgalmazták.⁷²

⁶⁷ *Rassegna commerciale. La questione dei magazzini di Fiume, La Difesa*, 1898. október 30.

⁶⁸ Talán egy írói álnév mögé bújt szerzőről van szó. A versek aktuálpolitikai utalásokból azonban arra lehet következtetni, hogy jól ismerte a fiumei viszonyokat.

⁶⁹ *Notizie di storia patria, La Difesa*, 1898. november 20. Paolo Bagellardi 15. századi orvos és filozófus.

⁷⁰ *Cronaca di storia patria. Del vescovato di Fiume, La Difesa*, 1900. június 10.

⁷¹ *Per la nostra Filarmonica, La Difesa*, 1898. november 20.

⁷² Noha elvileg a széles rétegek megszólításával ellentétesen hat, azonban ez esetben elsősorban kulturális sajátosságokról és a fiumei olaszok számára jól ismert elemekről van szó.

A negyedik szakaszban a nyomda saját olasz nyelvű hirdetései, valamint a tehetősebb kiskereskedők reklámjai kaptak helyet. A szerkesztők többféle módon próbálták bővíteni olvasóik körét, azonban feltételezhető, hogy a lap fenntartásának forrásait elsősorban a párttagok támogatásai biztosították. A költségvetési keret korlátozott jellegére utal, hogy más fiumei lapokkal szemben a csupán négyoldalas *La Difesa*-ban a képi ábrázolásokat legfeljebb egy-egy hirdetésnél alkalmazták.

A város és a kormány közti konfliktus elhúzódása miatt a lap hamarosan egy ötödik egységgel bővült, mely keretein belül külön rovat-együttest szenteltek Fiume politikátörténeti múltjának ismertetésére. Így például az 1868/69-es és az 1883/84-es regnikoláris bizottság jelentései szerves elemeivé váltak a hírlap számainak.⁷³ Hasonlóképpen a történelmi ismeretek bővítését szolgálta a „Pagine Fiumane” című rovat is, amely 1776-tól mutatta be Fiume és magyar állam évszázados jogi kapcsolatát.⁷⁴ Számba vették az elmúlt század területi rendezéseit, jogi dilemmáit és a város történetének főbb motívumait: Ausztriához fűződő viszonyukat, II. József kezdeményezéseit, a Trieszti Főfelügyelőség felszámolását, a magyar–horvát vetélkedést, a francia megszállást, az osztrák uralom éveit, a kiegyezés vívmányait és a provizórium alatt bekövetkező változásokat. A cikksorozat legfőbb visszatérő gondolataként azt hangsúlyozták, hogy Fiume kizárólag Mária Terézia jó szándékának és a fiumei patrícusok ragaszkodásának eredményeként került a Magyar Királyság fennhatósága alá.⁷⁵

A lap és az anyaország kapcsolata

A *La Difesa*-t a Bánffy-kabinet merev magatartására adott önvédelmi reakció hívta életre, ezért publicisztikája jórészt az állam és a municipium közti ellentétekre koncentrált. Miközben részletesen számba vette a magyar közigazgatás valamennyi anomáliáját, szükségszerűen ábrázolta Fiume és Magyarország történelmi kapcsolatát is.

A fiumeiek a kapcsolat alapjának *Fiume corpus separatum* voltát és autonómiáját tekintették. Az országot a kívánságaikat teljesítő és a lehető legnagyobb szabadságot biztosító szövetségesként fogták fel, amely gazdasági háttérével,

⁷³ Le deputazioni regnicolari nella questione di Fiume negli anni 1868–1869 e 1883–1884, *La Difesa*, 1899. január 1. Francesco Vio javaslatára a *La Difesa* szerkesztősége úgy döntött, hogy a regnikoláris bizottság munkáival megismerteti a lakosságot. A fiumeiek egészen eddig a küldöttség jelentéseit nem ismerhették, mivel abból eredetileg csak kevés példányt nyomtattak és árusítóhely sem állt rendelkezésükre.

⁷⁴ Pagine fiumane, *La Difesa*, 1899. január 8-tól. A rovattal a hetilap bevallott célja az volt, hogy tájékoztassák a fiumeieket autonómiájuk eredetéről és jelentéséről, valamint megvilágosítsák a magyar, horvát és fiumei felek közti konfliktus forrását.

⁷⁵ Pagine fiumane, I–XX, *La Difesa*.

tökéjével és politikai súlyával széles keretet teremtett Fiume kibontakozásához. Viszonzásképpen a fiumeiek évtizedeken át a kormány bizalmasait választották országgyűlési képviselőnek, és anyagi támogatás fejében az állami érdekeknek is teret engedtek. Zúgolódásra eleinte a magyar nyelv erőltetett terjesztése és a szabadkikötői státusz felszámolása adott okot.⁷⁶ Később az egyre jelentősebb magyar jelenlétet és az egyre szorosabbá váló köteléket már határozottan nyomasztónak érezték.

Az autonomisták állam- és közjogi helyzetük meghatározására Mária Terézia 1779-es diplomáját idézték, amelynek (tökéletlen) kiteljesedését az 1868. évi XXX. tc. 66. §, valamint az 1872-es statútum jelentette.⁷⁷ Ez utóbbi azonban nemcsak egyszerűen a város működési kereteiről határozott, hanem a fiumei autonómia lényegét is magában foglalta. A statútum alapján a kormányzó másodfokú ítélőfórumként működhetett és a kormánnyal érintkezhetett, a fiumeieket pedig megillette a jog, hogy polgármestert és képviselőtestületet válasszanak, saját rendőrséget működtessenek, gazdasági kiváltságaikkal éljenek, valamint az olasz kultúrájukat ápolhassák és anyanyelvüket a hivatalokban is használhassák.

Nem meglepő tehát, hogy a fiumeiek autonómiájuk korlátozását láttak abban, hogy Bánffy Dezső miniszterelnöksége alatt az országgyűlés elfogadta a közigazgatási bizottságról, a közigazgatási bíróságról,⁷⁸ a bűnvádi perrendtartásról és az esküdtszéki bírászkodásról szóló törvényjavaslatokat,⁷⁹ valamint a városi rendőrség államosítását is kilátásba helyezte. A helyzetet súlyosbította, hogy a kormányfő szakított a korábbi gyakorlattal és már a törvényalkotás során mellőzte a Rappresentanzát. A további visszas események termékeny táptalajt teremtettek a szélsőségek megerősödésének. A *La Difesa* cikkeiben Bánffyt hamarosan jogtipró zsarnokként, a Kvarner-öböl gyöngyének ellenségként emlegették⁸⁰ és sovinizmussal, magyarosítással vádolták.⁸¹

⁷⁶ A szabadkikötő területe ezután az úgynevezett Punto Francóra korlátozódott: 1891-től a fiumeiek csak itt használhatták továbbra is saját vámtételeiket. A feszültségek kiéleződéséhez a vitorlázás hanyatlásának kérdése is jelentősen hozzájárult.

⁷⁷ Statuto e legge, *La Difesa*, 1900. január 14.

⁷⁸ A közigazgatási bíróság a modern igazságszolgáltatást szolgálta. Független hatalmi ágként a végrehajtó hatalom egyedi hatósági határozataival szemben jogvédelmet, felülvizsgálati lehetőséget biztosított. Felállításának feltételeként kellett Fiumében bevezetni a közigazgatási bizottságot.

⁷⁹ ORDASI Ágnes: *A magyar kormány Fiume-politikája*, kézirat. A bűnvádi perrendtartás és az esküdtszéki bíróság a törvényszékek tehermentesítése érdekében vezették be. Fiume alapvetően támogatta a kezdeményezést, azonban néhány módosítási javaslattal állt elő. A törvény 15. §-a szerint a nyomtatvány útján elkövetett vétségekben a székhelyi királyi ítélőtáblát ruházta fel a bírászkodás jogkörével, így a kikötőváros esetében a budapesti székhelyű ítélőtábla bírt kompetenciával. A rendelkezés nem csak a földrajzi távolság, de a tárgyalás nyelve miatt is problémásnak bizonyult.

⁸⁰ In attesa del Deputato, *La Difesa*, 1898. december 18.

⁸¹ Una grande patriota, *La Difesa*, 1898. november 6.

A fiumeiek leghevesebben a közigazgatási bizottságról szóló határozást támadták, mivel az intézmény egyaránt sértette a városi képviselőtestület és a kormányzó jogkörét. Kijelentették, az új intézet bevezetése a törvényhatósági törvénynek (1886. évi XXI. tc.) is ellentmond: Fiume törvényhatósági ügyei kizárólag törvényes intézkedésekkel módosíthatóak.⁸² A lap szerzőinek felháborodását tanúsítja, hogy *Giunta Amministrativa* címmel többrészes sorozatot indítottak. Mindenekelőtt azt kifogásolták, hogy az országban már 22 éve működő szervezet másodfokú közigazgatási fórumként beékelődött a municípium és a kormány közé, és lehetővé tette, hogy a város ügyei felett az állam nagyobb ellenőrzést gyakoroljon.

Az autonomisták úgy vélték, a közigazgatási bizottságot (1876. évi IV. tc.) életbeléptető rendelet értelmében az állam gyakorlatilag kisajátította az intézményt. Az autonomisták kifogásolták, hogy a bizottságnak a kormányzóság keretein belül kellett működnie,⁸³ és mindehhez még a más törvényhatóságai esetében kötelezően megválasztandó tíz tagra sem volt szükség.⁸⁴ Szintén sérelmesnek bizonyult, hogy a polgármestert gyakorlatilag kizárták a testület vezetéséből,⁸⁵ és azt is felháborítóknak tartották, hogy ellene a bizottság fegyelmi ügyekben egy külön miniszteri rendelettel még eljárást is indíthatott.⁸⁶ A közigazgatási bizottság magyar ügykezelési nyelvét még jobban elleneztek. Az intézkedést nyíltan nemzetiség elleni támadásnak tekintették, hiszen a városban csak egy elhanyagolható kisebbség beszélt magyarul, kivitelezhetetlen és irracionális kezdeményezésként értékelték.⁸⁷ A *La Difesa*

⁸² Riflessioni sulla nomina del podestà, *La Difesa*, 1898. október 23.; Statuto e legge, *La Difesa*, 1900. január 14.

⁸³ Felmerült a gyanú, hogy a bemutatott jegyzőkönyveket a kormánykörök saját érdekeiknek megfelelően szerkeszthetik össze. Hasonlóan erre engedte őket következtetni a tény, hogy míg Magyarországon a jegyzői feladatokat a törvényhatóság főjegyzője látta el, addig Fiumében egy kormány által megbízott hivatalnokot jelöltek ki erre.

⁸⁴ Mindemellert a távollétükkel tüntető bizottsági tagokat pénzbírsággal kívánták sújtani.

⁸⁵ A bizottságnak a kormányzó, akadályoztatása esetén a kormányzóhelyettes vezetésével kellett megalakulnia.

⁸⁶ A bizottság fegyelmi ügyekben az állami hivatalnokok felett elsőfokú, a városi tisztviselők felett másodfokú hatóságként működött. Ugyancsak az állami túlsúlyt biztosította, hogy az intézményen belül megalakított fegyelmi bizottság a kormányzó vezetése alatt két állami és két városi képviselőből állt.

⁸⁷ Parliamo ai giovani, *La Difesa*, 1899. február 26.; Il nostro r. Ginnasio, *La Difesa*, 1899. április 23. Az autonomisták az államnyelv túlzott térnyerésében a magyarosítás legfőbb eszközét vélték felfedezni. Különösen a magyar nyelv városi iskolákban történő bevezetése és az állami gimnáziumbeli magyar történelemoktatás ellen tiltakoztak. Ezzel szemben az állami iskolákban is kizárólagos olasz tannyelvét szorgalmazták. Úgy vélték, az állam kötelessége, hogy a fiatalokat a község szeretetére nevelje, az övék pedig az, hogy fiaik lojalitásáról és a magyar nyelv elsajátításáról gondoskodjanak.

szerzői érvelésüket a státútum pontjaira alapozták, és kijelentették, hogy a felsoroltak ellentétben állnak szabályrendszerükkel, és csorbítják autonóm jogukat.⁸⁸ A reformok megvalósítása érdekében a státútum módosítására lenne szükség, amely kizárólag a képviselőtestület beleegyezésével történhet meg. Ehhez megjegyzendő, a cikk megjelenése pillanatában a fiumeiek nemcsak a változtatásokat nem fogadták el, de Rappresentanzával sem rendelkeztek.

A város és a kormány viszonyának elmérgesedéséhez hozzájárult, hogy Fiume még országgyűlési képviselőjére sem számíthatott. Az autonomisták lapjukban Batthyány Tivadar árulásáról cikkeztek. A gróft tunyasággal, nemtörődomséggel, haszonleséssel és semmittevésével vádolták. Azt is szemére vetették, hogy kerülete helyett a kormány érdekeit képviseli, Bánffy-t követi és konfliktuskerülő magatartásával méltatlannak bizonyult nemes családneve viselésére.⁸⁹ A negatív, provokatív stílusban megfogalmazott véleményeket mindenekelőtt az váltotta ki, hogy a gróf fontosabb döntéseiről nem tájékoztatta választóit, és sokáig még Fiumében sem mutatkozott. A kevés, mérsékelt hangvételű kivételek közé tartozott a gróf haláláról szóló híresztelésekre adott válasz. *La Difesa* szerzői látszólag elítélték az ízetlen álhír terjesztését, de cinikusan annyit mégis megjegyeztek, hogy a képviselő számára megrendelt gyászszalagra már ráfestették a „municípium” kifejezést.⁹⁰

A helyi kormányzat kritikája

A *La Difesa* a fiumei kormányzóság működéséhez is fenntartásokkal viszonyult. Noha a fiumeiek Szapáry László kormányzói kinevezését eleinte nem elleneztek,⁹¹ miután *szétkergette* a Rappresentanzát, egyértelművé vált, hogy nem számíthatnak a támogatására. Az autonomisták ellenszenvét Szapáry szerencsétlen nyilatkozatai és félresikerült intézkedései tovább növelték. A kormányzót fiatal kora és a közigazgatásban való járatlansága miatt „Putelnek” (Fiúcskának)⁹² csúfolták és kérkedő mágnásnak nevezték, aki semmit sem ért a fiumei helyzetből.⁹³ Az autonomisták úgy vélték, az, hogy Szapáry a tizenharmadik a fiumei kormányzók sorában, valóban

⁸⁸ Sguardo retrospettivo, *La Difesa*, 1898. december 18.

⁸⁹ Che cosa fa il nostro deputato?, *La Difesa*, 1898. október 9.; Lettera aperta al Teodoro Batthyány, *La Difesa*, 1898. október 14.; Osanna, *La Difesa*, 1898. október 30.; In attesa del Deputato, *La Difesa*, 1898. december 18.

⁹⁰ Infamie, *La Difesa*, 1899. március 19.

⁹¹ Kiváltképpen, mivel Szapáry László édesapja, Szapáry Géza egy időben ugyancsak betöltötte a tisztséget, s kormányzósága alatt nagy népszerűségnek örvendett.

⁹² Un quadrifoglio fatale, *La Difesa*, 1898. december 25.

⁹³ Le solite accuse, *La Difesa*, 1898. november 20.

rossz előjel: nem törődik a város sorsával, és csak megingatja a lakosság hazafiasságát. Egy vészmadár, akitől nem remélhetnek mást, csak zaklatást.⁹⁴ Szemére vetették, hogy a Fiumei Kereskedelmi Kamara választásának a kiírását a kormány szándékának megfelelően halasztotta el,⁹⁵ és az iparkiallítás tervét is csak a munkásosztály megnyerése érdekében szorgalmazta. A lap szerzői a kormányzó tudtára adták, hogy Fiumében nem egy elbutult, öntudatlan, romlott tömeggel áll szemben, hanem egy intelligens, aktív és büszke néppel, amely tisztában van saját jogaival és kötelességeivel. Kijelentették, szavazatuk nem vásárolható meg, és felszólították, hogy ha valóban a város javát akarja, inkább hagyja el azt.⁹⁶ A lap szerzői az első kormányzó, Zichy József bölcs politikáját méltatták, aki a fiumeiak bevonásával gyakorolta a hatalmat. Ugyancsak pozitív képet festettek Batthyány Lajosról is. Távozását áldozathozatalként magyarázták, és az olvasókat arról győzködték, hogy a lemondott kormányzó saját ambícióit áldozta fel a köz érdekében.⁹⁷

Szapáryt fényűző életmódjáért, költekezése miatt, de különösen a podestà törvénytelen kinevezéséért támadták.⁹⁸ A hetilap tájékoztatása alapján Szapáry először Francesco és idősebb Antonio Viót (később a fia, ifj. Antonio Vio is fontos személyiség lett, például országgyűlési képviselő, majd podestà, végül 1918-ban *sindaco*), majd Carlettót kívánta kinevezni,⁹⁹ de végül csak Vallentsits Antal fogadta el a tisztséget.¹⁰⁰ A *La Difesa* szerzői a kinevezést törvényellenesnek nyilvánították, de az új polgármestert egyébként sem tartották alkalmasnak Fiume vezetésére. A vádakkal nyilvánvalóan meg akarták ingatni Vallentsits személyes és politikai hitelét. Egyfelől kifogásolták, hogy közel két évtizede semmi kapcsolata nem volt a várossal, így nem ismeri a helyi viszonyokat, másfelől idős korát és anyagiasságát bírálták. A státútum értelmében a városi képviselőtestületnek a podestàt Fiume aktív

⁹⁴ Il XIII. Governatore di Fiume, *La Difesa*, 1899. április 16.

⁹⁵ Rassegna Commerciale: Le elezioni della Camera di Commercio, *La Difesa*, 1899. február 12.

⁹⁶ Rassegna Commerciale: Le elezioni della Camera di Commercio, *La Difesa*, 1899. február 26.

⁹⁷ Sulla situazione, *La Difesa*, 1899. március 12.; Il XIII. Governatore di Fiume, *La Difesa*, 1899. április 16.

⁹⁸ L'amore dell'illustrissimo per la nostra Fiume, *La Difesa*, 1898. november 13.

⁹⁹ Risposta dei botteggeri e venditori de vin de città vecia all'illustrissimo, *La Difesa*, 1898. november 20. (A cikk írója feltételezhetően Carlo Meynierre, a liberális papírgyárosra gondolhatott.)

¹⁰⁰ Cronaca fiumana: L'eloquenza dei fatti, *La Difesa*, 1899. augusztus 20. A *La Difesa* a podestà-kinevezéséről a *La Bilancia* egy tudósítását is leköszölte. Ebből kiderül, hogy Pietro Milchenich is a polgármesterjelöltek közt volt, azonban egészségügyi okokra hivatkozva visszautasította a felkérést.

szavazati joggal bíró lakosságából kellett megválasztania. Az aktív szavazó-jog egyik kritériuma a fiumei illetőség volt, amellyel Vallentsits nem rendelkezett.¹⁰¹ Ál-podestának hívták¹⁰² és a „Gospud” (Úr) gúnynevet aggatták rá.¹⁰³ Ugyancsak problémásnak tekintették hajlott korát és ebből következően munkabírását.

A *La Difesa* részletesen beszámolt arról, hogy a polgármester előszeretettel nyúlt a község megtakarításaihoz, és a város előzetes költségvetése sem készült el időben. Mindemellett feltette a kérdést, hogy a podestà, akinek a feladata a képviselő-testület vezetése, milyen alapon élvezi illetményét, ha az irányítása alatt álló tanács nem alakulhatott meg.¹⁰⁴ A szerkesztőség figyelmeztette olvasóit, hogy a város pénzügyi és gazdasági életében számottevő problémák észlelhetők,¹⁰⁵ valamint a polgármesternek elképzelése sincs a szükséges források előteremtésének módjáról. Fiume pénzügyi stabilitása kétségessé vált. Az autonomisták alternatívaként a költségek csökkentését, a bevételek megfontoltabb beosztását és új jövedelmi források bevonását ajánlották.¹⁰⁶ Több esetben hangsúlyozták, hogy új, független tőke bevonása nélkül a kereskedelem nem fejlődhet.

Másfelől az adóemeléseket indokolatlannak tartották.¹⁰⁷ Meglátásuk szerint az újabb megszorítások a költségvetésben keletkezett hiány enyhítését, a városvezetés hibáinak és a vámjövödelmek csökkenésének elkendőzését, az új hivatalok fedezését szolgálják. A vonatkozó cikkekben azt is kifogásolták, hogy a „Gospud” a felmerült problémákat erőszakkal oldotta meg. Példaként azt az esetet hozták fel, mikor a Fiumei Községi Takarékpénztár megtagadta a 300 ezer forintos kölcsön hitelezését,¹⁰⁸ és a polgármester kezdeményezte az intézet vezetőségének átszervezését és alapszabályának módosítását.¹⁰⁹ A hetilap leszögezte, hogy „kabalával” egy ideig meg lehet tartani a hatalmat, de amikor a visszaélések és a brutalitás mértéke elviselhetetlenné válik, az elnyomott lerázza az igát, és nem lesz több lehetőség a békés megegyezésre.¹¹⁰

¹⁰¹ Riflessioni sulla nomina del podestà, *La Difesa*, 1898. október. 23. Vallentsits több mint 15 éve nem lakott Fiumében és adóját sem a községnek fizette. Így elvesztette fiumei illetőségét és nem felelt meg támasztatott feltételeknek.

¹⁰² La Cassa Comunale di Risparmio e la corruzione, *La Difesa*, 1899. március 5.

¹⁰³ Amor di tenebra, *La Difesa*, 1899. január 8.

¹⁰⁴ L'assegno dei 6000 fiorini, *La Difesa*, 1898. október 30.

¹⁰⁵ Bancarotta, *La Difesa*, 1899. május 14.

¹⁰⁶ L'aumento dei salari, *La Difesa*, 1899. február 12.

¹⁰⁷ L'aumento delle addizionali comunali, *La Difesa*, 1899. február 12.

¹⁰⁸ Amor di tenebra, *La Difesa*, 1899. január 8.; Rassegna commerciale: Il prestito di 300.000 fiorini, *La Difesa*, 1899. január 8.

¹⁰⁹ La Cassa Comunale di Risparmio e la corruzione, *La Difesa*, 1899. március 5.

¹¹⁰ Un quadrifoglio fatale, *La Difesa*, 1898. december 25.

A La Difesa reflexiói a fővárosi lapok cikkeire

A *La Difesa* legfőbb ellenségének a fővárosi sajtót tekintette. Szerzői a fiumei *La Bilancia* mellett főként a budapesti *Magyar Szó*, a *Magyarország*, a *Budapesti Közlöny* és a *Budapesti Hírlap* tudósítóit kritizálták. Tudatlansággal, a fiumei viszonyokkal való tájékozatlansággal, szándékolt félrevezetéssel és bércikkezéssel vádolták őket.¹¹¹ Ellenérzésüket elsősorban az váltotta ki, hogy a budapesti lapok előszeretettel tudósítottak a Rappresentanza szerintük tévesen megítélt jogairól és kötelességeiről, az autonomisták önteltségéről, lázadásáról, hatalomvágyáról, a községi választások befolyásolásáról és a horvátokkal kötött szövetségükről. A *La Difesa* állítása szerint több alkalommal úgy fogalmaztak, Fiume tévesen ítéli meg saját jelentőségét, túl sokat gondol magáról, az autonomisták pedig törvényhozói jogot követelnek maguknak. A magyar újságírók arra a következtetésre jutottak, hogy a fiumeiek államot kívánnak alkotni az államban, és olykor még azt is szemükre vetették, hogy valójában szeparatista célok, irredenta-érzelmelek vezetik őket.¹¹²

A vádakra válaszolva a *La Difesa* munkatársai leszögezték, Fiume nem egy köztársaság, nem állam az államban, és városi képviselő-testület sosem akart parlament lenni. Csupán a várost érintő kérdésekben hozzájárulási jogával élve kíván véleményt nyilvánítani.¹¹³ Noha elismerték, hogy a kormány intézkedései hatására megerősödtek a szélsőségek, elutasították az irredentizmus gyanúját.¹¹⁴ Úgy fogalmaztak, aki a fiumeieket irredentizmussal vádolja, szélmalomharcot vív.¹¹⁵ Az autonomista szerzők cikkeikben felsorolták, városuk miképp járult az ország fejlődéséhez. Öntudatosan állapították meg, hogy Fiume számos kitűnő ügyvédet, orvost, tanítót, kereskedőt és tengerészt adott a Magyar Királyságnak, és azzal dicsekedtek, hogy közoktatási rendszerük sokkal jobban megfelel a kor igényeinek, mint Magyarországé.¹¹⁶ Véleményüket azzal támasztották alá, hogy a fiumei magyarok is inkább a város iskoláiba járatják gyermekeiket.

Emlékeztették az olvasókat, hogy amíg a vitorlás-kereskedelem prosperált, a fiumeieket takarékoság, szorgalom és méltóság jellemezte. Mindez társadalmi és magánéletükben is megmutatkozott: a javak elherdálásától és a túlzott pompától mindig is tartózkodtak. A mentalitásukban bekövetkezett változást a vitorlások hanyatlásának tudták be, s úgy vélték, hogy a létbi-

¹¹¹ Da capo, *La Difesa*, 1900. március 18.

¹¹² L'amore dell'illustrissimo per la nostra Fiume, *La Difesa*, 1898. november 13.; Quattro anni, *La Difesa*, 1899. március 12.; Voci della stampa, *La Difesa*, 1901. március 7.

¹¹³ Stato nello stato, *La Difesa*, 1899. július 30.

¹¹⁴ Risposta dei botteggeri e venditori de vin de città vecia all'ilustrissimo, *La Difesa*, 1898. november 20.; Irredenti!, *La Difesa*, 1899. április 2.

¹¹⁵ Le solite accuse, *La Difesa*, 1898. november. 20.

¹¹⁶ Guardiamoci in faccia!, *La Difesa*, 1899. január 15.

zonytalanságukból fakadó feszültségek és a kedvezőtlen politikai események hatására váltak kiszolgáltatottakká, manipulálhatókká.¹¹⁷ Innentől datálták a fényes beiktatások, bankettek és politikai ígéretések korszakának kezdetét, amely már harminc (!) éve tart.¹¹⁸ Az autonomisták felpanaszolták, hogy a véghezvitt fejlesztések hasznát nem ők, hanem a kormány bizalmasai fölőzték le: a kiskereskedők és kisiparosok munka nélkül segélyre szorulva nyomorognak, a hajótulajdonosok pedig inkább Triesztben lajstromoztatják hajóikat.¹¹⁹

A *La Difesa* a városban létesítendő új bankot is bizalmatlanul fogadta. Hasábjain arról tudósított, hogy a pénzügyintézetet nem a kereskedelmi élet fellendítése céljából hozzák létre, hanem azért, hogy konkurenciát teremtsen a fiumei vállalkozóknak. Sérelmezték, hogy bank elnyerte a közraktárak irányításának jogát és általános kereskedelmi tevékenységek folytatására is engedélyt kapott.¹²⁰ A szerzők úgy ítélték meg, hogy az intézmény valójában egy kereskedőház, egy részvénytársaság, amely csak bitorolja a „bank” nevet. Ezzel szemben azt hangoztatták, hogy az állam feladata a gyengék védelmezése, valamint a nép erkölcsi és anyagi erejének gyarapítása. Az autonomisták a szabad verseny meghirdetését szorgalmazták, és rámutattak arra, hogy a konkurencia, amennyiben nem a tudomány, az állam és az emberek életfeltételeinek javítását szolgálja, az egész országra káros.¹²¹ A szerzők büszkén hivatkoztak a tengerészeti kereskedelem fejlesztésében elért sikerekre, valamint arra, hogy a Magyar-Horvát Gőzhajózási Társaság és az Orient jelentős szerepet vállalt a városi gyárak, pénz- és segélyintézetek létrejöttében.¹²² Túlzó módon követelték a szabadhajózás¹²³ nagyobb mértékű segélyezését,¹²⁴ és szorgalmazták, hogy a kormány az Adria Rt. helyett a fiumei érdekeknek jobban megfelelő érdekeltségű fiumei társaságokat részesítse kiemelt támogatásban. Az országgyűlési felszólalások közléseivel jelezték, hogy az Adria Rt. igazgatósága nem veszi figyelembe a részvényesek kívánalmait, ezért ellenezték, hogy az állam újabb 20 évig szubvencionálja a társaságot. Meglátásuk szerint az Adria Rt. igazságtalan monopóliuma óriási károkat okozott az ország gazdaságának: az útvonalak kisajátításával akadályozta a nemzeti hajózás fejlődését és járataival elsősorban Trieszt igényeit szolgálta.¹²⁵

¹¹⁷ False apprensioni, *La Difesa*, 1898. október 16.

¹¹⁸ Vagyis 1868-tól, a magyar-horvát kiegyezéstől.

¹¹⁹ Esodo di capitali fiumani, *La Difesa*, 1898. november 13.

¹²⁰ Rassegna commerciale: La questione dei magazzini di Fiume, *La Difesa*, 1898. október 30. Felháborodásukat többek közt az olasz borok beözönlésétől való félelemmel indokolták.

¹²¹ La nuova banca, *La Difesa*, 1898. október 2.

¹²² False apprensioni, *La Difesa*, 1898. október 16.

¹²³ A szabadhajózás során a hajók a legnagyobb fuvardíjat biztosító útvonalat járják és kikötőket keresik fel.

¹²⁴ Például az 1893. évi XXII. tc. módosítását.

¹²⁵ Per telefono, *La Difesa*, 1900. március 11.; Rassegna economica: Questioni marittime al Parlamento ungarico, *La Difesa*, 1900. március 18.; L'inchiesta per

A sérelmek megfogalmazásában szerepet játszott, hogy az Adria Rt. budapesti igazgatóságában többnyire nem fiumei illetőségű személyek ültek, így a kikötőváros igényei valóban csak másodrendűek lehettek.¹²⁶ Az igazgatóság a Magyar Királyság általános közgazdasági érdekeit tartotta szem előtt, amelyeknek jobban megfelelt a hosszújártú hajózás támogatása.¹²⁷ Nem szabad elfelejteni, hogy az autonomisták bázisát elsősorban azon „kisintelligenciának” nevezett réteg jelentette, amely a helyi viszonylatokat illetően hagyományosan széleskörű kapcsolatokkal és érdekeltségekkel rendelkezett, azonban ahhoz nem volt elég erős, hogy az államilag támogatott nagyvállalatok, bankok üzleteibe bekapcsolódjon, vagy azokkal versenyezzen.

Jóllehet az autonomisták határozottan kijelentették, ősi előjogaikról, intézményeikről, olasz nyelvükről, kultúrájukról nem hajlandók lemondani, előszeretettel bizonygatták lojalitásukat.¹²⁸ Készek mutatkoztak elfogadni a magyar törvényeket, amennyiben azok megfeleltek Fiume érdekeinek.¹²⁹ Maylender a fiumeiek patriotizmusát egy olyan virághoz hasonlította, melynek fejlődését a fiumei autonómia tiszteletben tartása garantálja.¹³⁰ Általános felfogás volt, hogy a magyar államnak ugyanannyira érdeke a kikötőváros, a tengerészeti kereskedelem fejlesztése, mint amennyire a fiumeieknek. Az autonomisták több alkalommal felemlítették, hogy a kölcsönös egymásrautaltság tényét és Fiume olasz jellegének szükségességét még Bánffy Dezső is elismerte.¹³¹

Az autonomisták formálódó önképe

Az autonómia kérdésén túl a konfliktusnak, valamint a *La Difesa* rendeltetésének egy másik olvasata is létezik. Ahogyan Karpowicz a *La concezione*

la navigazione libera, *La Difesa*, 1901. február 1.; A contratto coll'Adria, *La Difesa*, 1901. március 30.

¹²⁶ ZSIGMOND Gábor: A fiumei magyar tengeri kereskedelmi gőzhajózás kialakulása, In: A magyar kelet-európai történeti kutatások új útjai. Doktorandusz konferencia, KÚT, 2007/1-2., 56–74. p., <<http://geogis.detek.unideb.hu/Munkatarsaink/DemeterGabor/KUTkonfketet.pdf>> (letöltve: 2017. 06. 03.). Mindemellett kritikákat személyi ellentéték is kiválthatták: míg Luigi Ossoinack is az Adria egyik alapítója és legfőbb részvényese, addig a kormányhű Kuranda Emil az Adria Rt. vezérigazgatója volt.

¹²⁷ Mivel a *La Difesa* a részvényesek az Adria Rt. látványos megerősödéséből származó nyilvánvaló nyereségét nem részletezte, elképzelhető, hogy a haszonból a vártnál kisebb – de nem jelentéktelen – mértékben részesültek.

¹²⁸ Un male che potrebbe giovare, *La Difesa*, 1899. február 5.

¹²⁹ Tehát hozzájárulási joguk érvényesítését.

¹³⁰ Le solite accuse, *La Difesa*, 1898. november 20.

¹³¹ Un quadrifoglio fatale, *La Difesa*, 1898. december 25.

della Nazione e dello stato nell'interpretazione degli autonomisti fiumani című tanulmányában bizonyítja, az autonomisták mozgalmát nemcsak az autonómia definiálása felől lehet megközelíteni, hanem a nemzet- és az állameszme felfogásának oldaláról is. Ebben jelentős szerep jutott az autonomisták orgánumának.¹³² A hetilap amellett, hogy lehetőséget teremtett az autonomista nézetek megjelenítésére, biztosította azok rendszerezését és letisztulását is.

Az autonomisták államfelfogásukat 1899. január 1-jén fogalmazták meg. A magyar államot a Habsburgok uralma alatt egyesített területek összességének azon részeként értelmezték, amelyet a Magyar Királyság, Horvátország, valamint Fiume városa és kerülete alkot. A magyar állameszmet csak egy ürügynek tartották a visszaélések elkenyészésére és a közvélemény megnyerésére,¹³³ eszköznek a hatalom megtartására és a korrupt rendszer fenntartására. Érvelésükben az a gondolat is megjelent, hogy a fiumei autonómia igencsak terhére lehet a magyar államnak, ha képes azt megingatni.¹³⁴

Még nagyobb teret szenteltek a lap hasábjain az önmeghatározás és a nemzetiségi kérdés problémáinak. Amikor az autonomisták a közigazgatási bizottság vagy a bűnvádi perrendtartás ellen érveltek, tulajdonképpen a Magyar Királyságon belüli helyüket keresték. Noha nyelvük és kultúrájuk Olaszországhoz kötötte őket, gazdasági és egzisztenciális érdekeik nélkülözhetlenné tették a magyar hátországgal való szoros kapcsolat fenntartását.¹³⁵

Az autonomisták politikájában látható változás következett be Bánffy Dezső bukását követően. A passzív ellenállás helyett aktív közéleti szerepvállalásra buzdították követőiket.¹³⁶ Ennek érdekében elhatározták, hogy megeremtik az Autonóm Párt belső szervezeti kereteit. Fiume különböző társadalmi rétegeit kiterjedtebb eszközökkel, belső szervezettel, kiforrott politikai programmal, gazdasági, kulturális és népművelési intézményekkel kívánták összefogni.¹³⁷

¹³² KARPOWITZ, Ljubinka: *La concezione della Nazione e dello stato nell'interpretazione degli autonomisti fiumani*, In: *Quaderni IX. La concezione della nazione e dello stato* [Triceszt], 1988–1989, 19–34. p.

¹³³ *Pagine fiumane III, La Difesa*, 1899. január 22.; *L'idea dello Stato ungarico e l'autonomia di Fiume, La Difesa*, 1899. január 22.

¹³⁴ *Il Giubileo e l'autonomia di Fiume, La Difesa*, 1898. november 27. Érdemes megjegyezni, hogy Ferenc József december 2-i trónra lépésének 50. évfordulója alkalmából az autonomisták kifejtették, hogy autonómiájukat és jogukat már az 1849. március 4-i olmützi alkotmány is megerősítette. Ezáltal számukra az április 11-i magyar alkotmány nem jelentett kimondott előrelépést. Ennek ellenére az orgánum szerkesztői pozitívan cikkeztek a március 15-i eseményekről, a liberalizmus győzelméről is. Az 1867-es kiegyezést, valamint Deák Ferenc és Eötvös József munkásságát ugyancsak magasztalták.

¹³⁵ *Cattivi sintomi, La Difesa*, 1899. január 1.

¹³⁶ *Ressistenza passiva, La Difesa*, 1899. április 9.

¹³⁷ *L'organizzazione del Partito Autonomo, La Difesa*, 1899. május 21.; *L'Associazione Autonoma, La Difesa*, 1899. május 28.

A *La Difesa* az Autonóm Egyesület alapszabályának tervezetét 1899. június 4-én közölte,¹³⁸ azonban a szervezet csak 1902-ben jöhetett létre.¹³⁹ A belügyminiszter államellenességre hivatkozva sorozatosan visszautasította kérelmüket. A visszautasítás háttérében szerepet játszott, hogy a dokumentum gyakorlatilag az olasz politikai nemzetiség elismerésének igényét tartalmazta.¹⁴⁰

A megfogalmazott célkitűzést azonban nem minden autonomista tette magáévá. A párton belüli véleménykülönbség oly jelentősnek bizonyult, hogy arról még az orgánum is beszámolt. Samuele Mayländer¹⁴¹ szavá tette, hogy a pártegyesület alapszabályában óvakodni kell az „olasz nemzetiség” kifejezés használatától, mivel a terminus elrettentheti a fiumei autonómia ügyét támogatni kész, de nem olasz etnikumú elemeket. Rámutatott, hogy az egyesület bázisának megteremtése érdekében senkivel szemben nem viselkedhetnek kirekesztően. Más véleményen volt Francesco Vio, a tervezet szerkesztője. Hangsúlyozta, a nemzetet a közös nyelv, szokások és hagyományok határozzák meg, és Fiume olasz kultúrája megkérdőjelezhetetlen. Felhívta társai figyelmét, hogy a fiumeiek a kormány statisztikáiban is olaszokként jelennek meg. Ezután feltette a kérdést, miért ne használhatnák maguk is e terminust. Ehhez a gondolathoz csatlakozott Giovanni Duimich¹⁴² is, aki szerint a politikai és a nemzetiségi hovatartozás két külön dolog. Duimich hozzáfűzte, Szent István koronájának alattvalójaként másnyelven nem is lehetnek, csak büszkék olaszságukra, amely a tengerészeti kereskedelem fejlődésének alapját képezi. A disputában Ferdinando Kuscher is állást foglalt. Ő ugyancsak Vio álláspontjára helyezkedett, és vitatta Samuele Mayländer azon felvetését, hogy az „olasz nemzetiség” kifejezés a fenyegetettség érzetét

¹³⁸ Statuto dell'Associazione autonoma, *La Difesa*, 1899. június 4.; DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok - Általános iratok, 1506/1899. (66. alapszám).

¹³⁹ DAR, HR DARI-007 (JU 5), Kormányzósági iratok - Általános iratok, 1508/1899. (66. alapszám) és Kormányzósági iratok - Általános iratok, 1153/K.T./1901. (I. 3. 138. alapszám).

¹⁴⁰ Nazionalità, *La Difesa*, 1899. június 4.; Considerazioni sullo statuto dell'Associazione Autonoma, *La Difesa*, 1899. június 11.

¹⁴¹ Samuele Mayländer (1866–1925) Siófokon, egy magyar zsidó vallású családban született, Fiumébe költözése dátuma egyelőre ismeretlen. 1896-tól az autonomistákhoz tartozott, később azonban folyamatosan balra tolódott: először a szocializmushoz, később a kommunistákhoz csatlakozott. A városi kórház orvosa, a betegsegélyező egyik vezetőjeként tevékenykedett. Michele Mayländerrel, az Autonóm Párt vezetőjével unokatestvérek voltak. Vö. JELIČIĆ, Ivan: Sulle tracce di una biografia perduta: Samuele Mayländer (1866–1925), *Quaderni*, vol. XXVI, 2015, 227–269. p. Jeličić tanulmányában kiemeli, hogy míg Michele életében a zsidó vallás nem játszott meghatározó szerepet és teljesen asszimilálódott a fiumei közegbe, addig Samuele továbbra is fontosnak tartotta felekezeti hovatartozását. Emellett Samuele világképében láthatóan erőteljesebben érvényesültek a magyar és német hagyományok is.

¹⁴² Az Autonóm Párt meghatározó egyénisége, 1898 áprilisától városi képviselő.

keltené. Kijelentette, az egyesülethez minden, büntetlen előéletű nagykorú magyar állampolgár csatlakozhat: az olasz nemzetiséghez tartozás önmagában nem elégséges. Attól, hogy valaki olasznak vallja magát, még nem táplál irredenta érzelmeket.

A vitát Michele Maylender, a párt vezetője zárta le. Felemlgette, hogy Fiumét 1509-től több hatalom felváltva birtokolta, és a lakosságnak egyszer franciának, máskor osztráknak, majd magyarnak, horvátnak, végül megint magyarnak kellett lennie. A folyamatos bizonytalanság hatására a nép nem merte olasz nemzetiségét felvállalni, így kialakult a „fiumano-öntudat”. A nemzetiségi törvény (1868. évi XLIV. tc.) azonban lehetővé tette, hogy a polgárok maguk határozzanak nemzetiségi hovatartozásukról. Maylender meglátása alapján a fiumeiek végre jogot kaptak, hogy olaszok lehessenek. Szavai nyomán az autonomisták többsége Vio előterjesztése mögött sorakozott fel.¹⁴³

A lap megszűnése és utóélete

A Bánffy-kormány bukásával a *La Difesa* fokozatosan mérsékeltébbé vált. A cikkek higgadtabb, fegyelmezettebb stílusban fogalmazódtak. A szerkesztők magatartását az agitáció helyett a türelmetlenség,¹⁴⁴ a közigazgatási válság mielőbbi rendezésének sürgetése jellemezte.¹⁴⁵ A harcos, ellenállásra, küzdelemre buzdító jelszavakat felváltották a békére, nyugalomra vágyó megfogalmazások. Előtérbe került a kompromisszumkeresés és az egyezkedés igénye.¹⁴⁶

A felsorolt példák az államhatalom és az autonomisták viszonyában beállott pozitív fordulatról tanúskodnak. A változást külső körülmények együttes hatása hozta meg. Az autonomisták mérsékeltébb elemei felismerték, képviselő-testület nélkül képtelenek a város irányítására. A municípium és az állam küzdelme mindkét fél kereskedelmi és gazdasági életére kedvezőtlenül hatott. A trieszti konkurencia elleni küzdelem, az Adria Hajózási Rt.-vel és a Magyar–Horvát Gőzhajózási Társasággal kötött szerződések megújítása, a kikötő bővítésének elkerülhetetlensége, az igazságügyi palota építésének kérdése, a bosnyák vasutak ügye, valamint az aktuálissá váló osztrák–magyar gazdasági kiegyezés körüli tárgyalások a fiumeiek és a kormány együtt-

¹⁴³ Cronaca fiumana: Costituzione dell' associazione autonoma, *La Difesa*, 1899. június 11.; Nazionalità, *La Difesa*, 1899. június 4.

¹⁴⁴ Taciturnità, *La Difesa*, 1899. augusztus 13.

¹⁴⁵ La storia della crisi parlamentare e le sue conseguenze, *La Difesa*, 1899. február 6.

¹⁴⁶ Quid faciendum?, *La Difesa*, 1899. április 2.; Non esiste più la questione di Fiume, *La Difesa*, 1899. április 16. és 1900. március 18.; Sarebbe ora di finirla!, *La Difesa*, 1899. június 25.

működését feltételezték.¹⁴⁷ A kapcsolatok ismételt felvételét Széll Kálmán kabinetalakítása tette lehetővé. A *La Difesa* szerzői az új miniszterelnökhöz nagy reményeket fűztek, a „második” Fiume-kérdés megoldását várták tőle.¹⁴⁸ Úgy vélték, a kormányfő „a törvény, a jog és az igazság” jelszavai alatt képes lesz józanul ítélni és elismerni jogos igényeiket.¹⁴⁹ Mindennek ellenére bizalmatlanságukat Széll kormányával szemben is fenntartották. Megállapították, hogy akárcsak Bánffy, az új miniszterelnök sem érti a konfliktus valódi természetét, és a fővárosi sajtó intrikái elvakítják a látását.¹⁵⁰ Széll sajtó bevallása szerint 1900 tavaszáig valóban nem foglalkozott a problémával, de készen mutatkozott a fiumei viszonyok megismerésére, rendezésére. Az állam szuverenitásának feltétlen elismerését, a közhangulat megnyugtatótását és az államellenes megnyilvánulások beszüntetését szabta a tárgyalás alapfeltételeként.¹⁵¹ Kikötéseit Michele Maylander elfogadta, így 1901. január 24-én megtartották a községi választásokat.¹⁵²

A lap a választási kampánytól¹⁵³ az Autonóm Párt győzelmén és a képviselőtestület megalakulásán¹⁵⁴ át egészen a polgármester-választásig¹⁵⁵ részletesen beszámolt az eseményekről. Ezáltal megtudható, hogy az autonomisták belső egysége továbbra sem valósult meg. A lakosság nagy része nem vett részt a községi választásokon, a Michele Maylander polgármesterségével szembeni aggályokat pedig három üres szavazócédula jelezte.¹⁵⁶ Mindazonáltal a szerzők a párton belüli véleménykülönbséget egyelőre igyekeztek elkenőzni. A cikkek Széll intézkedéseiről, különösen a közigazgatási bizottságot felváltó kormányzói tanácsról (1901. évi IX. tc.) elfogultan tudósítottak.¹⁵⁷ A törvény védelmében még a fővárosi sajtóval is szembeszálltak. A két szerv közti különbségeket és az új közép fokú hatóság előnyeit hangsúlyozták.

¹⁴⁷ ORDASI: *A magyar kormány Fiume-politikája*.

¹⁴⁸ Due questioni, *La Difesa*, 1899. október 29.

¹⁴⁹ Non esiste più la questione di Fiume, *La Difesa*, 1899. április 16.; A fra poco, *La Difesa*, 1900. december 21.

¹⁵⁰ Chi ha ragione?, *La Difesa*, 1899. november 5.

¹⁵¹ 529. országos ülés, 1900. február 14., In: *Az 1896. évi november 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója*, XXVI. kötet; Garanzia del successo, *La Difesa*, 1900. június 17.

¹⁵² La pace a Fiume, *La Difesa*, 1901. február 1.

¹⁵³ Elettori!, *La Difesa*, 1901. január 23.; La lista degli elettori, *La Difesa*, 1901. január 23.; Le elezioni, *La Difesa*, 1901. január 23.; Cifre eloquenti, *La Difesa*, 1901. február 1.

¹⁵⁴ La pace a Fiume, *La Difesa*, 1901. február 1.; Costituzione della civica Rappresentanza, *La Difesa*, 1901. február 9.

¹⁵⁵ L'elezione del podestà sanzionata, *La Difesa*, 1901. február 9.

¹⁵⁶ La pace a Fiume, *La Difesa*, 1901. február 1.

¹⁵⁷ Disegno di legge sull'autorità amministrativa di seconda istanza da istituirsi a Fiume, *La Difesa*, 1901. február 26.; Il progetto di legge sul Consiglio governiale di Fiume, *La Difesa*, 1901. március 14.

Az elemzésekben méltatták az intézménynek a kormányzóságba való szervezését és a kormányzó kibővített jogkörét. A hatóság magyar ügykezelési nyelvéről és az állami felügyelet erőteljesebb érvényre jutásáról azonban a szerkesztők mélyen hallgattak.¹⁵⁸ A feltűnően pozitív megnyilvánulásokat a miniszterelnök és Maylender személyes megállapodása magyarázza.¹⁵⁹

Mivel az egyezmény értelmében a fiumei autonómiát többé nem fenyegette veszély, a *La Difesa* létjogosultsága is megszűnt. A hetilap 1901. április 20-i utolsó számában elköszönt olvasóitól, amelyben Széll Kálmán feltételeit tolmácsolták. Ezáltal nem az állam és a municípium küzdelmét foglalta össze, hanem az elmúlt évtizedek nehézségeit. A vezércikk mindenekelőtt a provizóriumot kárhóztatta, a konfliktusokat Fiume rendezetlen közjogi helyzetére és Tisza Kálmán korrupt hatalomgyakorlására vezette vissza. Megállapította, a bizonytalanságok a város morális állapotára is kihatottak: vezetői eladták magukat, és elérhetetlen célokra vágyva környezetüket kisebb-nagyobb politikai hazugságokkal fertőzték. Az elmúlt 35 év politikai és társadalmi csapásai kétértelműségeken és megtévesztéseken alapuló rendszert teremtettek. Ezekben az években a *patrióta* egy címével visszaélő uzsorást jelentett, aki a község érdekeinél a sajátját többre tartja. A községet a korrupció „mesterséges álomban tartotta” és „életerejét kiszipolyozta”. A szerző büszkén nyugtázta, hogy a nép mégsem puhult el, mikor a kormány lételemét, autonómiáját fenyegette, felkelt jogai védelmében. A változás azzal a reménnyel töltötte el, hogy Fiume közléte visszanyerheti morális állapotát. A megtisztítás feladatát az új vezetők belátására és lelkiismeretére bízta, ugyanakkor figyelmeztette a Rappresentanzát, a lakosság arra vágyik, hogy képviselőik gondolataikban és tetteikben a város érdekeit szolgálják.¹⁶⁰

Úgy tűnt, a *La Difesa* elvégezte a feladatát, de az alapvető problémákat továbbra sem sikerült megoldani: Fiume jogállása változatlanul provizórikus maradt, a kormány nem mondott le a központosításról, az autonomisták megosztottsága konzerválódott és a mozgalom új szakaszba érkezett. A párt már 1901-ben kettészakadt,¹⁶¹ 1905-ben pedig megszületett a nyíltan irredenta célokért küzdő Giovane Fiume. A magyar, de különösen a horvát, olasz és fiumei (!) felek közti ellentéteket az első világháború és az azt követő hatalmi rendezések tovább súlyosbították. Gabriele D'Annunzio Carnarói Olasz Kormányzóságának bukása után minden eddiginél aktuálisabb lett a kérdés: Fiume fejlődését képes-e az olasz állam biztosítani, vagy a városnak a független státuszra kellene törekednie? Az időközben jelentős politikai életutat bejárt

¹⁵⁸ Voci della stampa, *La Difesa*, 1901. február 26.; Voci della stampa, *La Difesa*, 1901. március 7., Voci della stampa, *La Difesa*, 1901. március 14.

¹⁵⁹ La deputazione fiumana a Budapest, *La Bilancia*, 1900. február 27.

¹⁶⁰ Il dovere dei dirigenti, *La Difesa*, 1901. április 20.

¹⁶¹ GIGANTE: *i. m.*, 146–147. p. 1910-ben a párt a Michele Maylender vezette Lega Autonoma és Zanella irányította Associazione Autonoma csoportosulásokra szakadt szét.

Riccardo Zanella és a fiumeiek nagy része egyre inkább ez utóbbi mellett foglalt állást. 1921. április 24-én, népszavazás eredményeképpen létrejött a Fiumei Szabadállam, azonban a fasiszták hatalomra jutásával Zanellának – mint a városállam első elnökének – menekülnie kellett.¹⁶² Kormányával Zágrábban keresett menedéket, ahol nézetei kifejtésére ismét megalapította a *La Difesa*t. Zanella – a megváltozott körülmények következményeként – ekkor már nem a magyar kormánnyal, hanem az olasz és jugoszláv hatalommal kívánta kapcsolatát normalizálni és a szomszédi jó viszonyra alapozva Fiume jólétét biztosítani.¹⁶³ A lap további sorsáról egyelőre keveset tudni. Feltételezhető, hogy Zanella további üldöztetésével megszűnt.

Összegzés

A *La Difesa* Fiume társadalmi viszonyainak megfelelő, modern, helyi ellenzéki lap volt. Létezése és kifejtett működése a magyar kormány intézkedéseire adott válasznak tekinthető. Az orgánumban tudatosan ötvöződtek a kor publicisztikai formái, az olasz kultúra elemei és a fiumei gondolkodásmód jellegzetességei. A választékos szóhasználat, az olvasmányos, sokszor cinikus stílus és fanyar humor betekintést enged az autonomisták világképébe. A lap tárgyalási módja, érvelési rendszere jól tükrözi a szerzők jogi és kereskedelmi hozzáértését, a város problémáinak alapos ismeretét.

A hetilap a vállalt feladatát, „a tájékoztatást, a meggyőzést és a mozgósítást” sikerrel teljesítette. A lakosságot a kormány központosító szándékaival szemben egy időre kompakt tömbbe olvasztotta, így a lap közvéleményre gyakorolt hatása megkérdőjelezhetetlen. Cikkeivel egy magabiztosabb önértékelés kialakítását, a nemzeti öntudat felvállalását segítette elő. Tevékenysége nagymértékben hozzájárult az autonomista mozgalom megerősödéséhez és továbbfejlődéséhez. Fórumot teremtett és lehetőséget biztosított a sokáig passzív ellenállásra hajló sérelmi politika gyakorlására. Fontos kiemelni, hogy a *La Difesa* nem magyar-, hanem kormányellenes orgánumként működött. Amellett, hogy a veszélyeztetettség és jogsértettség érzését sulykolta az olvasókba, az anyaország és a szülőföld szeretetét s a rendíthetetlen lojalitást hangoztatta. Az orgánumban megjelent vélemények ezért csakis a fiumei autonómia, államfelfogás és önmeghatározás nézőpontjai együttes vizsgálatával értékelhetőek és elemezhetőek. Csak így érthető meg, mit jelentett a fiumeiek számára sajátos különállásuk. Autonómiájukban olasz nyelvük és kultúrájuk megőrzésének eszközét, a város kereskedelmi és gazdasági fejlődésének lehetőségét látták. Az autonomisták éppen ezért nem törekedtek

¹⁶² FRIED: *i.m.*, 189–191. p.

¹⁶³ KARPOWITZ: *i.m.*, 30. p.

szeparatizmusra és irredenta eszméket sem követtek. Ahogy a lap cikkei is tanúsítják, a város jövőjét a Magyar Királyságon belül képzelték el.¹⁶⁴

Az újság az eseményeket egyértelműen autonomista szemszögből ábrázolta, és a következtetéseket is ennek megfelelően vonta le. Még akkor is, ha éppen az *audiatur et altera pars*¹⁶⁵ jegyében a fővárosi sajtó tudósításait vagy az országgyűlési felszólalásokat idézték. Szerzői saját igazuk bizonyítása és a kedvezőbb kép festése érdekében számos részletet szándékosan mellőztek vagy eltorzítottak. Ennek megfelelően feltűnően egyoldalú az újság népkarakterológiája is. A fiumei lakosságot többnyire naiv, békeszerető, kereskedő népként, az autonomistákat „az igaz ügy” harcosaként, a városban élő magyarokat megtűrt idegenként, a Bánffy-kormány híveit pedig önkényes despotaként ábrázolták. Saját túlkapásaikat, tévítéleteiket, olykor botrányos magaviseletüket nem tárták a nyilvánosság elé. Ha mégis, azokat hősiesség cselekedetként, önként vállalt áldozatként magyarázták.

Mindezek ellenére a *La Difesa* segítségével érthetőbbé válnak Fiume bizonyos századfordulós társadalom- és politikatörténeti kérdései. A problémaközpontú, logikusan felépített cikkek és a részletes elemzések számottevően hozzájárulnak egy kevésbé pozitívista, teljesebb Fiume-kép kialakításához és a különböző társadalmi folyamatok megismeréséhez. Mindehhez azonban a sajtóanyagok erőteljes forráskritikájú felhasználása mellett további egykorú kútfők bevonása is szükséges.

¹⁶⁴ Például: Cattivi sintomi, *La Difesa*, 1899. január 1.; Pagine fiumane III, *La Difesa*, 1899. január 22.

¹⁶⁵ „Hallgattassék meg a másik fél is!” Latin közmondás, a fiumeiek kedvelt mondása.